
Zora Žagar

Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave

Bruno Volpi Lisjak: *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave*. Trst, Založba Mladika 1995, 349 str., ilustr.

Bruno Volpi Lisjak - kapitan v pokoju. Vrsto let je plul po svetovnih morjih in služboval v Ladjedelnici sv. Marka v Trstu. Bil je podpredsednik sesljskega jadranskega kluba »Čupa«, kar ga je usmerilo v raziskovanje morskega ribištva. Rezultat proučevanja ustnih virov in bogatega pisnega gradiva v tržaških arhivih je pričujoča knjiga. Njena vsebina je razdeljena na tri časovna obdobja: Slovensko ribištvo od začetkov do 1. svetovne vojne, ribištvo med prvo svetovno vojno in v času italijanske kraljevine s kratkim opisom poveljnega obdobja.

Kot pravi avtor, »se knjiga začneja z opisom vasi, kjer so ribiči živeli, in pristanov, kjer so imeli svoje ladje«. Zibelko slovenskega morskega ribištva med Trstom in Timavo celostno predstavi skozi vsakdanje življenje in delo slovenskih ribičev.

Gospodarsko panogo, ki je bila izrednega pomena za življenje slovenskih družin ob tržaški in devinski obali, spoznamo iz povsem novega zornega kota. Do 19. stoletja je bila narava obalnega pasu od Škednja do devinskega Štivana neokrnjena in zato primerena za življenje starodavnih tehnik in načinov ribolova.

Opis krajev začne z Barkovljami. Podatke črpa med drugim iz katastrskih opisov in cenitev, ki jih je v davčne namene izdelala avstrijska oblast za časa cesarja Franca II. Pri Barkovljanah sta prednjačila lov na tone in sardone z velikimi vlečnimi mrežami, t. i. tratami, in prodaja balasta za ladje, s katerim so se ukvarjali »šavornanti«¹. Vsakodnevni prihodek so si ženske povečale s pranjem »žehte« bogatim Tržačanom. V kraju sta delovala dva šķvera - ladjedelnici, od katerih je manjša služila ribičem in »šavornantom« za popravilo bark. Slednjega so ob širitvi ceste, ki pelje iz Trsta proti Miramaru, predstavili ter s tem posredno ogrozili obstoj barkovljanskih ribičev.

¹ Z besedo »šavornanti« so v tržaški luki poimenovali Barkovljane, ki so z barkami dovažali kamenje - »balastovornim jadrnicam, da se niso prevrnile, ko so prazne plule čez ocean.

Ribarili so tudi Prosečani in Kontovelci. Prvi so celo tesali čolne in jih z vprego vozili k morju. Poleg tega so delali še v kamnolomih, prodajali kamenje za balast in se bavili z oljkarstvom. Svojega pristana niso imeli, zato so se nekateri preselili v Barkovlje. Ribiči obeh krajev so bili med seboj tesno povezani zlasti pri skupnem lovu na tone. Kontovelci so dobili svoj pristan leta 1885, kar je omogočilo nagel razvoj ribištva in opuščanje čup, čolnov, iztesanih iz enega drevesnega debla.

Središče slovenskega morskega ribištva je bilo v Križu. Križani, najštevilnejši slovenski ribiči, so lovili tone, mnogi med njimi pa so tudi kmetovali. Po izgradnji pristana leta 1874 (gradnja je podrobno opisana na straneh 54-63) so opustili starodaven ribolov s čupami, z bragoci pa so pričeli loviti tone in sardele.

V Nabrežini so zgradile pomol anglo-ameriške oblasti leta 1953. Ribiči so pričeli loviti z večjimi barkami, čupe pa so postopoma opuščali.

Sesljski zaliv je bil v lasti devinske gospode, ki je pospeševala razvoj turizma, ribištvu pa ni namenjala večje pozornosti. Prednjačila sta kmetijstvo in kamnoseštvo.

Devinsko pristanišče je bilo poznano po pretovarjanju istrske morske soli. Posebnost tamkajšnjega slovenskega prebivalstva pa je bil lov na tone in sardele. Slednje so ribiči prodajali avstrijski tovarni za predelavo rib, ki je našla mesto v nekdanjem solnem skladišču. Začelo pa se je razvijati tudi industrijsko morsko ribištvo, ki se je razmahnilo v začetku 20. stoletja. Štivanska luka je nudila zatočišče velikim barkam - toneram, s katerimi so lovili tone. V nelovnem času so bile v njej dobro zavarovane pred vetrovi in morskimi valovi.

Obsežnemu pregledu krajev, kjer so živeli in ribarili slovenski ribiči, sledi pregled plovil in lovnih pripomočkov. Med plovila, ki so jih najpogosteje uporabljali, spadajo bragoc, za katerega avtor meni, da se je razvil iz plovila tartana v italijanskem mestu Chioggia. Bragoc je bil največja barka slovenskih ribičev. Z njim so lovili na odprtem morju. S čolnom, ki se je imenoval top, so ribarili po vsem Jadranskem morju. Betjeu je bil primeren za priobalni ribolov. Ribiči so ga pogostokrat naredili sami. Ščifa pa je bilo najmanjše plovilo. Z njo so ribarili revnejši ribiči, ki niso imeli velikih mrež za lov sardel in sardonov. Pri lovu na tone so uporabljali ščife kot pomožno plovilo. Tonere, ki so bile po avtorjevem mnenju poznane zgolj med slovenskimi ribiči v Tržaškem zalivu, so služile lovu na tone. Do 2. svet. vojne so jih izdelovali v ladjedelnici Almeriga Appolonia na Rtiču sv. Bernardina.

Avtor posebno pozornost namenja čupi, čolnu drevaku. Ribiči so tesali čupe iz debla hoje ali primorskega bora. Uporabljali so jih za priobalno plovbo, plovbo v zaprtih zalivih in ob ustjih rek. Z njimi so ribarili, prevažali manjše tovore, služile pa so tudi kot pomožno plovilo pri tonolovu. Uporabljali so jih do srede 20. stoletja.

Naslednji vsebinski razdelek govori o ladjevju v lasti ribičev s stalnim bivališčem v Devinu, Nabrežini, Križu, Kontovelu, Proseku in Barkovljah v letih 1884-1923. Leta 1884 sta avstrijski ministrstvi za trgovino in poljedelstvo ter notranje zadeve izdali poseben odlok o pomorskem ribolovu, v katerem je bila uzakonjena zahteva o vodenju registra ribiških bark. Omenjeni register obsega tri knjige, ki jih hranijo v Državnem arhivu v Trstu. Iz njih sta med drugim razvidna število in vrsta plovil v Kontovelu, Barkovljah, Križu, Nabrežini in Devinu. Seznam ladjevja slovenskih vasi na Tržaškem je štel v omenjenem obdobju 451 registriranih in približno 90 neregistriranih plovil. Podatke o čupah je moč najti v popisu plovil iz Nabrežine (6 čup) in Križa (ena čupa). Podatkov o tonerah in čolnih, s katerimi so ribarili brez mrež, torej zgolj za potrebe posameznih družin, register ne vsebuje. Vpisovanje v register se je zaključilo leta 1923, ko je prešlo morsko ribištvo pod upravljanje Luške kapitanije v Trstu.

V nadajevanju nas avtor seznanja z nastankom in uporabo ribiških mrež ter z načini ribolova. Spoznamo materiale, iz katerih so izdelovali mreže, strukture, po katerih jih delimo na enostavne in trojne, ter načine lova, po katerih jih delimo na vlečne, obkroževalne in nepremične. Med vlečne mreže spadajo tartana, grip in kočja, med obkroževalne tonera, šakaleva in trata. Nepremične so tri: pasaljera, souter in guževenca; med enostavne pa spadajo malajda, šperun, škadenar, pošta za tone, jerajenca, pošta za kalamare in mrežca za sardele. Avtor podrobneje analizira obkroževalne mreže, nepremične trojne mreže, enostavne nepremične mreže in vlečne mreže. Poglavlju o mrežah sledita poglavji o drugih lovnih pripomočkih in načinih ribolova ter o prepovedanih načinih ribolova. Za ribji podmladek je bil najbolj škodljiv ribolov z razstrelivi.

Obsežno poglavje je namenjeno lovu na tone, ki je imel poleg gospodarske tudi pomembno družabno vlogo. Prvi pisani vir o tonolovu sega v leto 1552. Tone so lovili od avgusta do konca oktobra s petsto metrov dolgimi mrežami - tratami. Način ribolova, za katerega avtor meni, da je edinstven na svetu, je zahteval skupinsko delo, pri katerem je sodeloval ves kraj. Ribolov je obsegal tri faze: opazovanje prihajajoče jate, signaliziranje ribičem na morju, obkrožitev jate in vleka mreže na kopno. Oprema za ribolov je bila draga zato so si jo lahko privoščile le bogate plemiške družine iz Trsta in devinska gospoda. Slovenski ribiči, ki so se ukvarjali s tonolovom, pa so bili iz Barkovelj, Kontovela in Križa, s tremi ladjami devinskega grofa pa so lovili Nabrežinci.

Med Trstom in Timavo je bilo 14 lovišč tonov: dve v Nabrežini, deset v Križu in dve na kontovelsko - barkovljanskem območju. Poglavlje o tonolovu v 20. stoletju zaključuje avtor z besedami: »Po izgradnji državne ceste, ki je povezala Trst z okolico, je postajal tonolov za kontovelske trate zaradi vse večjega prometa, kopalcev in športnih čolnov čedalje bolj problematičen. V kriških in nabrežinskih vodah pa se je odvijal še naprej normalno.«

Poglavje o Čožotih, ribičih iz Chioggie, nam razkriva temno plat odnosov med slovenskimi in italijanskimi ribiči. Nenadzorovani ribolov z vlečnimi mrežami, incidenti na morju, kraja mrež slovenskih ribičev itd. so povzročili ostre spore med obema stranema. Avstrija, ki je ščitila zlasti lov na tone, je večkrat prepovedala lov z vlečnimi mrežami v razdalji 5 milj od brega, vendar pa ukrepi Čožotov niso ustavili. Nasilje na morju se je stopnjevalo še zlasti po 1. svetovni vojni, ko je fašistični režim podpiral vsakršna dejanja italijanskih ribičev.

V poglavju o slovenskem ribištvu od začetkov do 1. svetovne vojne niza avtor zgodovinske podatke o prisotnosti Slovencev na območju med Trstom in Timavo. Trst se je začel naglo razvijati po letu 1719, ko postane svobodno pristanišče. V poglavju o ribištvu v statutih mesta Trst in o sporih z Devinom nas avtor seznanja z devinskim in tržaškim ribolovnim območjem. Gospodarski cilji Trsta in Devina so si nasprotovali, to pa je povzročalo spore glede ribolova, prodaje rib, idr.

S kratkotrajno francosko vlado se je stanje v morskem ribištvu v marsičem spremenilo. Leta 1808 je izšel Dandolov zakon, ki je odrejal pravico priobalnega ribolova domačinom. Leta 1835 je omenjeni zakon uzakonila tudi Avstrija in hkrati izdala temeljna pravila za ribolov na Jadranskem morju. Razmahnilo so se modernejši načini ribolova, družine pa so si denarno opomogle. Poleg tonolova so največ zaslužili še z lovom na sardele in sardone, nabiranjem školjk, kaperoclov itd. Središče morskega ribištva je bilo v Križu, mesto Trst pa v začetku 20. stoletja še ni imelo svojih ribičev.

Obdobje 1. svetovne vojne je korenito poseglo v dogajanje na morju. Zaradi morskih min je bil prepovedan ribolov z vlečnimi mrežami.

Fašizem je stopnjeval agresijo na Slovence. Ribištvo je pričelo nazadovati. Pričeli so prihajati tudi ribiči z juga Italije, ki so ribarili nenadzorovano, in na morju je zavladal

popoln nered. Z začetkom 2. svetovne vojne, v katero je Italija stopila 10. junija 1940, je postalo pereče vprašanje vsakdanjega preživetja.

Povojno obdobje je prineslo nove spremembe. Slovenski ribiči, ki bi morali posodobiti ribiške ladje in lovne pripomočke, za to niso imeli sredstev. V kraje med Trstom in Timavo so pričeli naseljevati istrske begunce, ki jim je država nudila vso podporo. »Tedaj je bila zapečaten usoda slovenskih ribičev.« Leta 1995 je na območju med Trstom in Timavo ribarilo pet slovenskih ribičev: v Nabrežini brata Caharija in Ivo Pertot, v Križu Srečko Tretjak in v Brojnici Alojz Ferlan.

Avtor zaključuje delo s seznamom rib in s slovenskimi narečnimi izrazi zanje, prikazuje posameznih izsekov iz vsakdanjega življenja, med katerimi sta etnološko zanimivi poglavji o »peškadorkah«, prodajalkah rib iz Križa, in o romanju na Barbano, božjepotni kraj ribičev in mornarjev. S slovarčkom vsakdanjih besed na slovenski obali pa poseže v ribiški delovni vsakdan.

Pričujoča knjiga vsekakor da najpopolnejšo sliko zasebnega morskega ribištva na slovenskem etničnem prostoru v Italiji. Do njenega izida smo slovensko morsko ribištvo poznali po krajših prispevkih, ki so s prikazom plovil in lovnih pripomočkov orisovali predvsem materialno plat ribištva. Med avtorji je potrebno omeniti Z. Jelinčiča z delom o razvoju slovenskega ribištva ob tržaški obali (Trst 1967), R. Lenčka z delom *Gradivo o slovenskih ribičih ob Jadranskem morju, Ob Jadranu, etnografski zapiski in študije*, Trst 1947, str. 32-49 in delom *Poročilo o čupi* (Izvestje srednjih šol za šolsko leto 1949-1950, Trst 1950, str. 3-7). O kriških ribičih je pisal še A. Kapelj v *Jadranskem koledarju* leta 1956. Itd.

Knjigo o slovenskem morskem ribištvu je napisal avtor, ki se je rodil v Trstu. Z njo je tamkajšnjim ljudem, predvsem pa nam v matični domovini, prikazal povsem novo podobo vsakdanjika slovenskega ribiča. Mnogim je ribištvo namreč bilo glavni vir zaslužka.

Avstroogrška je v dogajanje na morju vpeljala red in disciplino. Slednje je omogočalo ohranjanje stoletne tradicije v načinih in tehnikah ribolova. Prva svetovna vojna je prizadela veliko število prebivalcev, še huje je bilo v obdobju fašistične Italije. Stanje se je še poslabšalo v času 2. svetovne vojne, ko je ribištvo povsem zamrlo. Po vojni si je nekoliko opomoglo. Zlasti dobro se je ohranil priobalni ribolov, vendar nikoli več ni zaživel z vso svojo močjo. S politiko naseljevanja tujcev na slovenski etnični prostor med Trstom in Timavo so dokončno zamrli poskusi ponovne obuditve slovenskega morskega ribištva.